

تحلیل جامعه شناختی امنیت اجتماعی و نقش آن در کاهش جرم و آسیب‌های اجتماعی

رضاعلی محسنی^۱

تاریخ وصول: ۸۹/۳/۲۰

تاریخ پذیرش: ۸۹/۹/۲۵

چکیده

امنیت اجتماعی به عنوان یکی از حساس‌ترین و مهمترین نوع امنیت، از عناصر اساسی حیات انسانهاست. بدون شک هیچ عنصری برای پیشرفت و توسعه یک جامعه و همچنین شکوفایی استعدادها، مهم‌تر از عنصر امنیت و تأمین آرامش در جامعه نمی‌باشد. امنیت دارای دو معنای ایجابی (یعنی وجود احساس رضایت و اطمینان خاطر نزد دولت مردان و شهروندان) و سلبی (یعنی نبود ترس، اجبار و تهدید) می‌باشد.

امنیت اجتماعی هم‌چون سایر پدیده‌ها و امور اجتماعی، دارای گونه‌های مختلفی است که از جمله آنها می‌توان از امنیت شغلی، قضایی، سیاسی، اقتصادی و اداری نام برد. امروزه مفهوم امنیت از نظر صوری و ظاهری در اجتماع از معنی فقدان جرایم و آسیب‌ها فراتر رفته و شامل موارد و مصادیقی از نظر روحی، اخلاقی، بهداشتی، اقتصادی و همچنین دربرگیرنده ثبات و نظم واقعی و عقلانی در اجتماع شده است که از آن به امنیت اجتماعی تعبیر می‌شود. لذا می‌توان اظهار داشت که هر چه میزان توسعه یافتگی یک جامعه بیشتر باشد، ضریب امنیت اجتماعی نیز افزایش یابد و به موازات آن نرخ جرم، جنایت و آسیب‌های اجتماعی کاهش می‌یابد این مقاله در صدد تحلیل جامعه شناختی نسبت امنیت اجتماعی و نقش آن در کاهش نرخ جرم و جنایت و آسیب‌های اجتماعی است.

واژگان کلیدی: امنیت اجتماعی، جرم، آسیب‌های اجتماعی، ناامنی، تحلیل جامعه شناختی.

۱- عضو هیئت علمی و رییس دانشگاه آزاد اسلامی گرگان

مقدمه

امنیت عمومی یکی از بارزترین وجوه بالندگی یک اجتماع و بسترساز رشد و توسعه و ثبات جامعه می باشد. استقرار امنیت عمومی در یک جامعه نیازمند ساختاری است که در آن حداقل عناصری چون عدالت اجتماعی، تأمین و رفاه اجتماعی، اشتغال، آزادی و حاکمیت مردم و مشارکت کامل آنها، توزیع دانایی و اطلاعات در جامعه، اختلال اجتماعی^۱، استفاده از نیروی فرهیختگان و دانایان، سازگاری اجتماعی و نظایر آن وجود داشته باشند.

امنیت عمومی وضعیتی از تفوق نظم، قانون و رعایت عدالت در یک جامعه است که شهروندان در سایه آن از تهدید و خطر در امان بوده و برای حفظ و پاسداری از حقوق خود و بر طرف کردن زمینه‌ها و عوامل تعرض احتمالی - اطمینان خاطر دارند (فرخجسته، ۱۳۸۰: ۳۴۸).

امنیت نه تنها از وظایف اصلی دولت و نمایندگان عالی آن در مناطق مختلف کشور است بلکه بستر اجرای سیاست‌های دولت در کشور است در طول تاریخ پس از انقلاب و در فراز و نشیب‌های امنیتی و حوادث تلخ که بر امنیت داخلی گذشت هیچ‌گاه امنیت با اهداف و نیات مختلفی که مطرح می شود به اندازه امروز عمده نگردیده است (محسنی، ۱۳۷۹: ۲). امنیت در یک کشور زمانی ایجاد می شود که امنیت است و احساس امنیت، نمایشی از تلاش همگانی برای اداره جامعه سالم است.

دغدغه اصلی دولت جمهوری اسلامی، ایجاد امنیت برای شهروندان است. چرا که بستر توسعه موزون و همه‌جانبه، جز با وجود این اکسیر فراهم نمی گردد. احساس امنیت یا ناشی از خود است و یا ناشی از محیطی که فرد در آن زندگی می کند.

آسیب‌های امنیتی به صورت روزافزون در حال افزایش است و انجام اقدامات لازم برای مهار این تهدیدها، امری ضروری به نظر می رسد. بدیهی است قبل از هر اقدام برای کنترل یک تهدید، باید آن را به خوبی شناخت و علل و عوامل مرتبط با آن را مشخص

---

1. Social disorder

کرد. در واقع این شناخت و مطالعه و بررسی علل آسیب‌ها، همان کاری است که آسیب‌شناسی امنیت^۱ انجام می‌دهد (لرنی، ۱۳۸۳: ۱۲۴).

در آسیب‌شناسی امنیت، سیمای زشت و نابهنجار تهدیدها و آسیب‌ها، نمایان می‌شود و ضرورت توجه به عوامل بازدارنده از شکل‌گیری این تهدیدها، روشن می‌گردد.

امروزه مسئله بزهکاری^۲ و آسیب‌های اجتماعی^۳ در کنار دیگر معضلات اجتماعی به یکی از منابع ظهور و گسترش «احساس ناامنی» در بین مردم تبدیل شده است.

شدت عمل کیفری، تشدید رفتارها و اقدامات پلیسی و سرمایه‌گذاری‌های همه‌جانبه دولت برای تعدیل این احساس، نتیجه مطلوب را به دنبال نداشته است، به همین جهت چندی است که کشورها چندی است به فکر بهره‌برداری از توانایی‌ها و خلاقیت‌های جامعه مدنی (تقویت استراتژی مشارکت مردم در تأمین امنیت) برای کاهش احساس عدم امنیت افتاده‌اند. بر این مبنا می‌توان اذعان داشت که امنیت نعمتی است که متعلق به یک ملت بوده و وجود آن موجب رفاه، آسایش و آرامش معنوی و مادی قاطبهٔ مردم می‌گردد. امنیت نیازی است بنیادی، ضروری و اساسی برای برخورداری از آزاداندیشی، آزادگی برابری و برادری. هر ملتی مطلوب کلی و مداوم دارد که منافع ملی آن ملت را در بر می‌گیرد. در این راستا، بایستی با تلاش بی‌وقفه برای ایجاد امنیت سعی نمود تا مصالح ملی را که موجب صیانت کیان کشور و استقلال و عظمت بخش ملی است، به دست آورد برای حصول به این مقصود باید سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران استراتژیک درباره تدابیری مردم‌پسند، اصولی و نسبتاً با ثبات و پایدار که دارای مشروعیت و مقبولیت باشند، بیندیشند.

-
1. Security pathology
  2. Delinquency
  3. Social deviances

تعریف امنیت^۱

امنیت از ریشه لاتین Securus است که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه می‌باشد. بنابراین معنای لغوی امنیت، رهایی از تشویش، اضطراب، ترس (نصری، ۱۳۸۱: ۱۱۴) یا احساس آرامش و اطمینان خاطر است. احساس آرامش و اطمینان از عدم تعرض به جان، مال، کار و سایر حقوق انسان است. این ارزش انحصاری، یکی از ضرورت‌های زندگی فردی و اجتماعی است.

فرهنگ لغت لاروس امنیت را چنین تعریف می‌کند:

«اعتماد، آرامش روحی و روانی است. تفکری که براساس آن خطر، ترس، وحشت و خسران بی معنا می‌شود. فقدان مخاطرات.»

همچنین، امنیت دارای دو عنصر اساسی تهدید و فرصت است و برقراری امنیت منوط به رهایی نسبی از تهدید و بهره‌گیری بهینه از فرصت‌هاست. به این ترتیب تحقق امنیت از یک سو منوط به مقابله با خطرات است و از سوی دیگر پیامد برخورداری از امکانات و بهبود شرایط و سامانه زندگی.

جدول ۱. امنیت و ابعاد مفهومی آن

ابعاد	امنیت
مقابله با خطرات	۱- حفظ زندگی
کسب فرصت‌ها	۲- ارتقای سطح زندگی

امنیت به معنای حفظ جان و مال در زمره حقوق فردی و اجتماعی افراد در سطح داخلی و بین‌المللی، از دیرباز توجه همگان را به خود معطوف داشته است.

واژه امنیت از این منظر وضوح بسیاری دارد. معنای این واژه از بُعد ایجابی عبارت است از: فراهم نمودن زمینه‌ها و امکانات لازم به منظور گسترش نوعی روحیه آرامش و اطمینان بخش برای شهروندان؛ و در بُعد سلبی عبارت است: فقدان هرگونه تهدید جانی، مالی و روحی از سوی محیط‌های داخلی و خارجی.

1. Security

در سطح کلان^۱ امنیت عبارت است: امنیت ملی و بین‌المللی. امنیت ملی^۲ عبارت است: ایجاد شرایطی که در آن دولت - ملت با اطمینان خاطر از فقدان هرگونه تهدید یا اقدامی علیه منافع و ارزشهای مادی و معنوی خود که آنها را حیاتی قلمداد می‌کند یا داشتن توانایی مقابله با این تهدیدها و اقدام‌ها، به زندگی ادامه دهد. همچنین امنیت بین‌المللی^۳ مبتنی است بر اصل امنیت جهانی در کل نظام بین‌المللی. که با استفاده از سیستم بازدارندگی، امنیت دسته جمعی، ایجاد نهادهای فراملی و همگرایی، خلع سلاح، کنترل تسلیحات با بهره‌گیری از دیپلماسی و اتخاذ راهبردهای مطلوب در سیاست خارجی تحقق می‌یابد (عیوضی، ۱۳۸۰: ۳۱۰). لذا می‌توان اظهار داشت، امنیت مفهومی چندوجهی و همزاد با مفاهیمی مانند قدرت، تهدید و آسیب است (حق پناه، ۱۳۷۷: ۱۴۴) تعاریف موجود در فرهنگ‌ها، امنیت را احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت مادی و روانی‌اند تعریف می‌کنند. امنیت با تعریف مفهوم مخالف یعنی ناامنی و بیان شاخص‌های وضعیت فقدان امنیت نیز قابل تقریب به ذهن است.

امنیت اجتماعی و تقسیمات آن

امنیت اجتماعی دارای ابعاد سیاسی و حکومتی بوده و به شدت آمیخته با مقوله اساسی قدرت است و در مطالعات و بررسی‌های استراتژیک در ذیل امنیت ملی مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. امنیت اجتماعی را از حیث شمولیت و فراگیری می‌توان امنیت عمومی نیز قلمداد نمود که حوزه‌های امنیت جمعی و گروهی را می‌تواند پوشش دهد. در میان نظریه‌پردازان امور امنیتی، «ویور»^۴ امنیت اجتماعی را توانمندی جامعه برای مراقبت از خصوصیات و ویژگی‌های بنیادین خود در شرایط تغییر و تهدیدات عینی و احتمالی تعریف نموده و بر ارتباط نزدیک میان هویت جامعه و امنیت تأکید داشته و خاطر نشان می‌کند که جامعه، امنیت هویتی‌اش را می‌طلبد (نویدینا، ۱۳۸۲: ۶۲). بر این اساس امنیت

---

1. Macro
2. National Security
3. International Security
4. Wavier

اجتماعی، آرامش و آسودگی خاطری است که هر جامعه موظف است برای اعضای خود ایجاد نماید و غالباً به امنیت شغلی، اقتصادی، سیاسی و قضایی تقسیم می‌شود (رجبی پور، ۱۳۸۲: ۱۴).

امنیت شغلی

یعنی ایجاد آرامش و آسایش برای انسان از طریق شغل در برابر تلاش عادلانه.

امنیت اقتصادی

ایجاد آن چنان نظم در اجزا و بخشهای اقتصادی جامعه که افراد را از احساس خطر نسبت به کمبود و فقدان لوازم و امکانات اساسی مورد نیاز فرد مصون می‌دارد.

امنیت سیاسی

امکان اظهار نظر افراد، میزان چگونگی اداره امور جامعه و شرکت در این گونه امور بدون احساس بیم، هراس، خطر و تهدید.

امنیت قضایی

ایمنی افراد از هر نوع تعرض، تجاوز، ارباب و تهدید نسبت به جان و مال، ناموس، آزادی، شرف، حیثیت، شغل و مسکن و به طور کلی تمام حقوق قانونی و مشروع آنان. شایان ذکر است که طبق ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر «هر فردی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد» و بر اساس ماده ۲۲ اعلامیه فوق‌الذکر، هر شخص به عنوان عضو جامعه حق امنیت اجتماعی دارد.

تهدید امنیتی و پیامدهای آن

امروزه تهدیدات امنیتی، بر اساس میزان، شدت و قدرت آسیب‌زایی‌شان نسبت به تمامیت^۱ و هویت^۲ ارزش نظام تعریف و طبقه‌بندی می‌شوند. از این منظر باید به تهدیدهای امنیتی، نگاه دوباره نمود. سایه تهدید در تمام جوامع وجود داشته و مصالح و منافع ملی، کیان

1. Tolatity

2. Identity

کشور و استقلال و ثبات و مشروعیت و مقبولیت آن را به خطر انداخته است. در حقیقت، امنیت و مؤلفه‌های آن را باید بر پایه همین تهدیدها بنا نهاد.

تهدیدهای امنیتی متناسب با وضعیت هر کشور و هر جامعه‌ای متفاوت بوده و درجات آسیب‌پذیری‌شان متغیر می‌باشد. لذا می‌توان گفت هرگونه رویدادی که ثبات، تعادل و انسجام جامعه را بر هم بزند، «تهدید امنیتی» محسوب می‌گردد. به عبارت دیگر می‌توان بیان داشت که: «تهدید امنیتی» به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که بقای رژیم‌ها و نظام شهروندی؛ ارزش‌های حاکم و هنجارهای پذیرفته شده، حاکمیت قانون و شیوه زندگی آحاد جامعه را مختل و موجودیت آنها را به خطر بیندازد.

پیامدهای تهدید امنیتی

تهدیدهای امنیتی برای کشوری از جمله ایران می‌تواند حامل پیامدهای مثبت و منفی بسیاری باشد. مهمترین پیامد مثبت تهدیدهای امنیتی شاید همان حفظ و گسترش وحدت و انسجام ملی در داخل کشور باشد. وحدت و انسجامی که خود موجب تقویت اراده ملی^۱ در ایجاد امنیت می‌گردد. ثمره وحدت ایمان^۲، اعتقاد^۳، اعتماد^۴، اراده و امنیت، چیزی جز آفرینندگی^۵ و سازندگی نخواهد بود (لرنی، ۱۳۸۳: ۱۴۱).

پیامدهای منفی تهدیدهای امنیتی را به اختصار می‌توان بدین شرح معرفی نمود:

- ۱- پیامد تهدیدهای نظامی (شامل: گسترش مسابقه تسلیحاتی، افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و صرف منابع باارزش در امور غیرمولد).
- ۲- پیامد تهدیدهای اقتصادی (ضرر وارد ساختن به اقتصاد کشور، فشار بر سایر کشورها جهت قطع همکاری فنی، اقتصادی، دفاعی و هسته‌ای).
- ۳- پیامد تهدیدهای سیاسی (نسبت دادن‌های ناروا و واهی به کشور همانند نسبت‌های تروریستی و نقض حقوق بشر).

1. National will
2. Faith
3. Belief
4. Trust
5. Creativity

۴- پیامد فرهنگی و اجتماعی (استحاله فرهنگی، گسترش ارزشهای غیراخلاقی و رواج خشونت و جرم و جنایت در جامعه).

آسیب و آسیب‌شناسی اجتماعی

آسیب یا کجروی اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی جامعه محل فعالیت کنشگر قرار نمی‌گیرد لذا با منع قانونی و قبح اخلاقی و اجتماعی مواجه می‌گردند به همین دلیل کجروان سعی دارند کجروی‌های خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان نمایند.

آسیب‌های اجتماعی در حوزه علم آسیب‌شناسی^۱ قابل بررسی و مطالعه است و آن عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌ها در ارگانسیم. در پزشکی به فرایند و علت یابی بیماری‌ها، آسیب‌شناسی می‌گویند. در مشابهت کالبد انسانی با کالبد جامعه «نظریه اندام وارگی» می‌توان آسیب‌شناسی اجتماعی را «مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌های اجتماعی» تعریف نمود (ستوده، ۱۳۷۸: ۱۴). به عبارت دیگر می‌توان آسیب‌شناسی را مطالعه مبانی کارکردهای نابسامان^۲ دانست. در واقع می‌توان گفت آسیب‌شناسی اجتماعی، مطالعه ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماع نظیر اعتیاد، فقر، خودکشی، روسپی‌گری، طلاق، بیکاری، ولگردی، کودکان خیابانی و ... همراه با علل و شیوه‌های پیشگیری و درمان آنهاست.

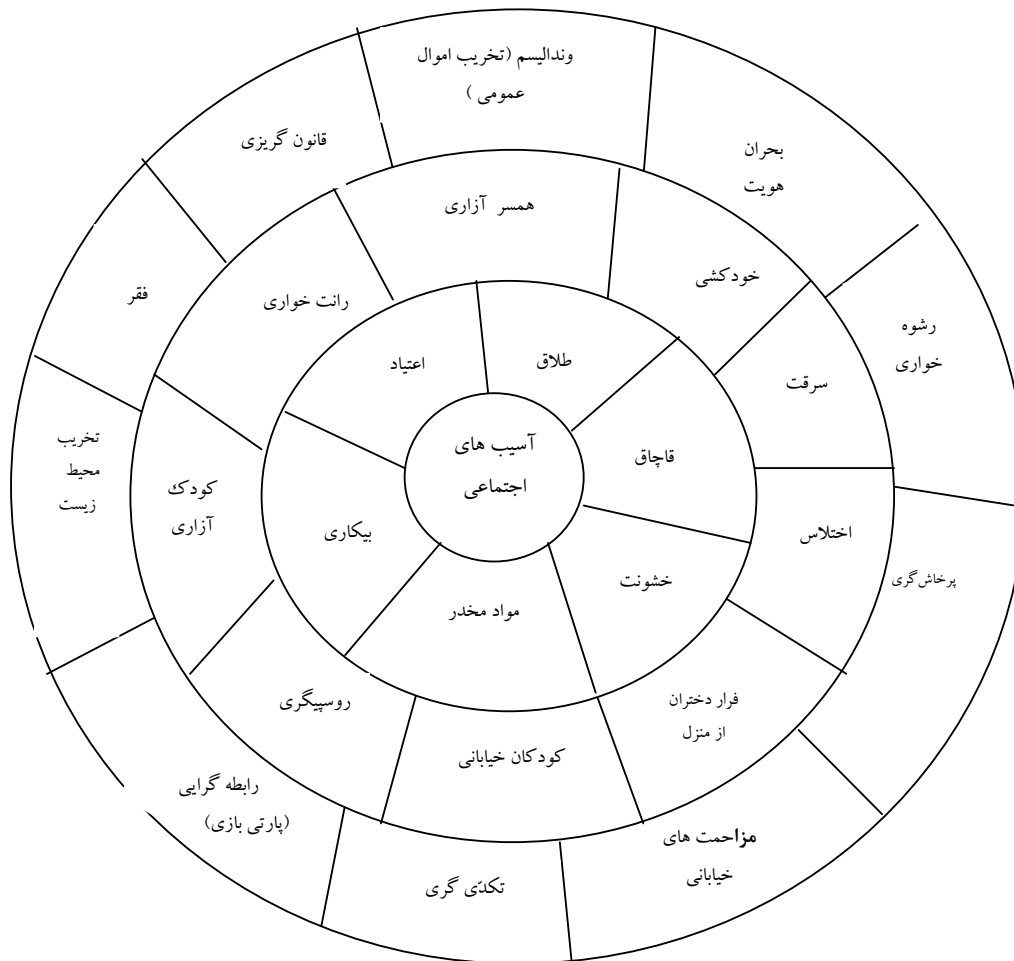
در همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران طیف وسیعی از آسیب‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی که در ایران امروز مشهود است، معرفی گردید. این آسیب‌ها شامل؛ اعتیاد و قاچاق مواد مخدر، خودکشی، طلاق، جرم و جنایت، پرخاشگری و خشونت، کودکان آسیب دیده اعم از کودکان خیابانی و دختران فراری، روسپی‌گری، تکدی، جرایم مالی - اقتصادی سرقت و غیره می‌باشند (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۲۲). همین منبع

1. Pathology
2. Anomic

می‌افزاید: پدیده‌های اعتیاد و قاچاق مواد مخدر، پرخاشگری و جنایت، خودکشی، فرار کودکان از منزل، روسپی‌گری، سرقت، جرایم مالی و اقتصادی (فساد اداری و مالی نظیر: رشوه، اختلاس و رانت خواری) در ایران در حال افزایش است.

لایه‌های آسیب‌های اجتماعی عمده در ایران

امنیت و احساس ناامنی

پدیده‌های اجتماعی چون امنیت و ناامنی زاینده عملکرد نهادها و سازمانهای اجتماعی بوده و رفتارهای فردی و اجتماعی محصول شرایط اجتماعی است که فرد مجبور به زندگی در

آن است. صاحب نظران بر این عقیده‌اند که احساس ناامنی، درد، رنج، ترس، نگرانی اجتماعی نسبت به آینده‌ای مبهم و تاریک معمولاً حالت روانی ناخوشایندی در انسان ایجاد می‌کند که اضطراب یا انگیزه اضطراب نامیده می‌شود و در پیدایش این انگیزه محیط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و زیستی تأثیر زیادی داشته ناامنی، ارباب و تخصم، میزان آن را به بالاترین حد خود می‌رساند.

تورم بالا، اقتصادی نبودن فعالیت‌های تولیدی، تصدی‌گری بیش از حد دولت، جابه‌جایی از روستا به شهر، رشد حاشیه‌نشینی و افزایش واسطه‌گری و فعالیت‌های غیرمؤسسه و عدم وجود فرصت‌های شغلی به حد نیاز باعث بروز آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی و ایجاد زمینه فعالیت باندهای قاچاق مواد مخدر و سرقت و شرارت و اراذل و اوباش شهری و باندهای منکراتی گردید.

امنیت و چالش‌های آن

برخی از مشکلات و چالش‌های پیش روی امنیت عبارت‌اند:

- ۱- عدم توافق و نگرش یکسان در مقوله امنیت عمومی و نبود تعریف شفاف و وحدت رویه در برخورد با فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی.
- ۲- تعدد مراکز تصمیم‌گیری و عدم پابندی جدی به عمل در چارچوب سیاست‌های مراکز سیاست‌گذاری و هماهنگی امور امنیتی.
- ۳- اقدام‌ها و اظهارنظر غیرمسئولانه برخی از سخنرانان فاقد مسئولیت اجرایی و مخالفت آنها با دیدگاه‌های دستگاه‌های مسئول در بخش امنیت که باعث تنش‌های سیاسی و امنیتی در سالهای اخیر گردیده است.
- ۴- عدم کارایی سیاست‌های امنیتی گذشته، با توجه به شرایط روز و ظهور نسل جدید و مطالبات جامعه.
- ۵- عدم توجه به ابزارهای تأمین امنیت در کشور.

۶- اشغال بیشترین وقت شورای عالی امنیت ملی و شورای امنیت کشور و شوراهای تأمین استانها به مسائل روزمره (مجموعه مقالات همایش امنیت عمومی و وحدت ملی، ۱۳۸۰: ۱۵۹).

مصونیت جانی انسانها از تجاوز و تعدی، قانون‌مداری، وجود احساس رضایت و اطمینان خاطر نزد دولت‌مردان و شهروندان و فقدان ترس، اجبار و تهدید، مصونیت مالی افراد جامعه از تجاوز دیگران و دولت و رعایت کلیه حقوق شهروندی از مهمترین مؤلفه‌های امنیت عمومی است.

مؤلفه‌های فوق نمایانگر این واقعیت است که امنیت ملی در بردارنده نوعی احساس آرامش و فراغت خاطر ملت، ناشی از عدم احساس تهدید یا توانایی برای رفع هرگونه خطر یا اقدام علیه شهروندان است (عیوضی، ۱۳۸۰: ۳۱۱).

ناامنی و کاهش ضرایب امنیتی، زمینه‌ساز رفتارهای ناهنجاری است. این‌گونه رفتارها که به رفتارهای هنجارشکن، قانون‌شکنانه، انحرافی و آسیب رسان معرفی می‌شوند، از علائم و و نشانه‌های ناامنی در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که خود از مشخصات بارز توسعه نیافتگی جامعه است.

منابع ناامنی: مفاهیم بالقوه

۱- فقدان یک نهاد قوی مردمی در کشور (آسیب شناسی مخاطرات و جزیره‌های پاتولوژیک)

۲- فقدان کنترل همه جانبه (محو جزیره‌های بدون کنترل)؛

۳- فقدان جامعیت توسعه (به دلیل چند بُعدی بودن توسعه)؛

۴- فقدان نظام تربیتی مؤثر (ضرورت کادر سازی در زمینه‌های مختلف)؛

۵- فقدان مکانیسم مؤثر در پیشگیری از جرم (مکانیزم‌های جرم‌زدایی)؛

۶- فقر و محرومیت (تدوین و اجرای برنامه‌های جامع و کاربردی فقرزدایی)؛

۷- مهاجرت و حاشیه‌نشینی (به ویژه ارتباط آن در کلان‌شهرها)؛

۸- دسترسی بیشتر به فرصت‌های جرم و جنایت (به موازات کاهش نظارت بر محلات و جزیره‌های مجرمانه و نابهنجار و افزایش ضریب ناامنی، حجم دسترسی به فرصت‌های یاد شده بیشتر می‌گردد).

زمینه‌های تهدید و آسیب‌پذیری نظام اجتماعی

نظام اجتماعی^۱ در اثر بی‌سازمانی اجتماعی تغییر کارکرد می‌یابد. در شرایطی که گروه‌های جمعیتی (فرهنگی، بومی و ...) متنوع می‌شوند و احساس بی‌سازمانی اجتماعی تقویت می‌یابد افراد و گروه‌ها احساس می‌کنند، کنترل اجتماعی غیررسمی بر رفتارشان برداشته، کمتر خود را در برابر ارزشها و هنجارهای جامعه مسئول می‌دانند و پذیرای آسیب‌های اجتماعی می‌شوند (محسنی، ۱۳۷۹: ۲۵).

زمینه‌های تهدید و آسیب‌پذیری نظام را با در نظر گرفتن ابعاد اجتماعی آن می‌توان به اختصار به شرح زیر معرفی و تحلیل نمود:

تلاش در تضعیف و تحدید انسجام اجتماعی و ایجاد گسل در محیط اجتماعی، کاری است که صورت می‌گیرد. قابلیت تبدیل جنبش‌ها و نارضایتی‌های اجتماعی به تنش‌های سیاسی و ناهنجاری نمودن آن، آسیب‌پذیری ماست. بر هم خوردن ساختار نظام اجتماعی سنتی ما و عدم شکل‌گیری یک نظام اجتماعی هماهنگ، رشد نابسامانی‌های اجتماعی و گسترش نارسایی‌هایی مثل اعتیاد، بیکاری، فساد اداری-مالی، نارضایتی مردمی و غیره از عوامل تأثیرگذار بر پارامترهای امنیتی هستند. رشد تمایلات فمینیستی نزد برخی قشرهای بالای اجتماع، رشد جمعیت و پیامدهای ناشی از آن، منازعات سیاسی شتاب‌دار و لجام‌گسیخته با آهنگ رشد بالا، غلبه اندیشه سازی مطبوعاتی در قالب روزمرگی بر استراتژی سازی در جامعه از تأثیرات سیاست زدگی و قاعده بازی سیاسی است. چه بسا این وضعیت (خواندن روزنامه در صبح و ارائه واکنش پس از مطالعه آن- بزرگ سازی یک حادثه کوچک در یک مقیاس استراتژیکی- بزرگ نمایی یک حادثه محلی در حد حادثه ملی و بر عکس کاهش و تقلیل یک موضوع ملی بر سطح محلی و ...) به ناامنی سیاسی- اجتماعی

1. Social System

و اقتصادی و فرهنگی انجامیده که به موازات آن ضریب و نرخ جرایم و آسیب‌های اجتماعی افزایش می‌یابد.

از سوی دیگر، فقدان اجماع نظیر پیرامون مفاهیمی چون امنیت، تهدید، آسیب‌پذیری، فرصت، افزایش مطالبات مردمی بدون افزایش هماهنگ نیازمندی‌ها و توانمندی‌ها، تهدید به سست نمودن منابع اقتدار ملی، تلاش برای خروج از آرمان‌گرایی به یک واقع‌گرایی منفعلانه را می‌توان از زمینه‌های تهدید و آسیب‌پذیری نظام اجتماعی بیان نمود.

امنیت و آسیب‌های اجتماعی: چارچوب تئوریک

نامنی و آسیب‌های اجتماعی تحت شرایطی چون آنومی^۱ و بی‌سازمانی اجتماعی تشدید می‌یابد. آنومی یا آشفتگی اجتماعی یک وضعیت بی‌قاعدگی یا بی‌هنجاری^۲ است که در آن افراد قادر نیستند براساس یک «نظام از قواعد مشترک» ارتباط متقابل برقرار کنند و نیازهای خود را ارضاء نمایند، در نتیجه نظم فرهنگی و اجتماعی از هم پاشیده می‌شود (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۱۳).

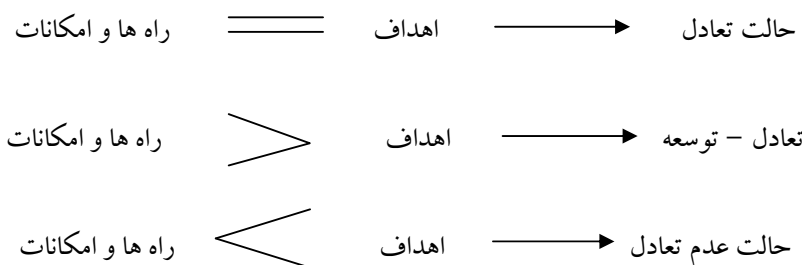
دورکیم در خصوص تأثیر شرایط آنومیک در جامعه و تأثیر آن بر آسیب‌های اجتماعی می‌نویسد:

این یک واقعیت خوب شناخته شده‌ای است که بحران‌های اقتصادی (به عنوان یکی از عوامل آسیب‌زا) تأثیر تشدیدکننده‌ای بر روی روند آسیب‌های رفتاری چون خودکشی دارند. (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ص ۱۷ به نقل از: دورکیم^۳، ۱۹۵۱: ۲۴).

دورکیم ثروتمندی ناگهانی در مقابل فقر را یک عامل بحران‌زا می‌داند و ارتباط آن را با پدیده‌هایی چون خودکشی منطقی می‌بیند دلیل این امر تغییرات شتاب‌زده اجتماعی - اقتصادی است که موجب از هم پاشیدگی هنجارهای سنتی یعنی وضعیت سریع آنومی می‌گردد.

1. Anomie
2. normlessness
3. Durkheim

دورکیم در خصوص رابطه میان انسان و نیازها و اهداف یا آرزوهایش بحث می‌کند و معتقد است که در شرایط اجتماعی مستحکم و پایدار، آرزوهای انسانها از طریق هنجارها تنظیم و محدود شده است. با از هم پاشیدگی هنجارها، آنومی یا یک وضعیت آرزوهای بی‌حد طبعاً نمی‌توانند ارضاء و اشباع شوند. در نتیجه یک وضعیت نارضایتی اجتماعی دائمی پدید می‌آید. سپس این نارضایتی در جریان اقدام‌های اجتماعی منفی نظیر اقدام‌های جنایی، خودکشی، طلاق و غیره ظاهر می‌گردد که از نظر آماری نیز قابل سنجش‌اند. به زعم «رابرت مرتون» زمانی که میان اهداف فرهنگی (مانند موقعیت و ثروت) و وسایل تشکیلاتی جهت دست‌یابی به این اهداف (مانند تحصیلات) عدم تناسب وجود داشته باشد در آن صورت افرادی که در یک ساختار اجتماعی تحت فشار قرار گرفته‌اند احتمالاً بیشتر از دیگران رفتار انحرافی خواهند داشت.

نتیجه اینکه چنانچه در جامعه اهداف و ارزش‌های فرهنگی بزرگتر از امکانات و وسایل اجتماعی باشد، رفتارهای آنومیک و انحرافی شکل می‌گیرد. مطابق تئوری بی‌سازمانی اجتماعی، صاحب‌نظرانی چون «تالکوت پارسونز» جامعه بدون آسیب را به جامعه‌ای می‌گویند که امکانی برای برهم زدن هنجارها و ارزش‌ها وجود نداشته باشد و به طور طبیعی جریان نهادی شدن از طریق درونی کردن هنجارها و ارزش‌ها صورت پذیرد (آزاد ارمکی، ۱۳۷۷: ۳۷).

پارسونز برای علقه امنیت، چهار بُعد اساسی قائل است: (چلبی، ۱۳۷۵: ۷۶).

۱- امنیت جانی، ۲- امنیت مالی، ۳- امنیت فکری، ۴- امنیت جمعی و آن را در قالب اجیل^۱ به صورت زیر نشان می‌دهد:

ابعاد علقه امنیت

امنیت جانی	G	A	امنیت مالی
	I	L	
امنیت جمعی			امنیت فکری

امنیت ملی، به ویژه برای کشورهایی که در قشر پیرامونی قرار دارند، دارای چهار بُعد عمده است. این چهار بُعد عبارت است از: ۱- تسلط اقتصادی، ۲- هجوم نظامی، ۳- هجوم فرهنگی، ۴- تجزیه و اضمحلال ملی (همان منبع: ۷۷). این چهار بُعد به این قرارند:

ابعاد عمده امنیت ملی

هجوم نظامی	G	A	تسلط اقتصادی
	امنیت ملی		
	I	L	
تجزیه و اضمحلال			هجوم فرهنگی

هرچند امنیت ملی هر کشوری به عوامل درونی و بیرونی آن بستگی دارد، با وجود این پشتوانه اصلی آن را باید در کم و کیف ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی نظم اجتماعی درونی آن جستجو نمود.

در چارچوب نظریه تضاد و تحلیل دیالکتیکی، بروز پدیده‌های تعارض آور و تضادهای درونی جامعه که پایه اصلی آنها تعارض‌های طبقاتی است موجب نابسامانی‌های

1. AGIL

رفتاری می‌شوند. تمرکز سرمایه و قدرت در دست گروههایی که علایق و منافع مشترک اقتصادی و سیاسی دارند - و با یکدیگر در ستیزند- موجب گرایش دادن معیارها به سمت استفاده خودی و ایجاد محرومیت افراد و گروههای دیگر می‌شود. محرومیت‌ها، واکنشهای پرخاشگرانه، رفتارهای نابهنجار و بزهکارانه را موجب می‌شود در نهایت گروههای آسیب‌دیده اجتماعی را پدید می‌آورند (رییس دانا، ۱۳۸۰: ۶-۵).

پروفسور فاکس^۱ عوامل ناامنی و آسیب‌دیدگی اجتماعی را در قالب معرفی چند مفهوم ساختاری تبیین می‌سازد. این مطالعه که عمدتاً بر نقش گروههای اقلیت در آسیب‌های اجتماعی تأکید دارد، بر این عقیده است:

۱- در بین گروههای قومی مهاجر تنش‌هایی وجود دارد که سبک زندگی و فرهنگ گروه مسلط را تهدید می‌کند؛

۲- فاصله اجتماعی در بین گروهها و اقلیت‌های قومی محصول تمایزات فرهنگی است؛

۳- گرایش قوم‌مداران به تقویت انسداد نظام اجتماعی و تضادهای فرهنگی می‌انجامد؛

۴- هرچه افراد و گروهها بتوانند خود را با محیط و وضعیت جدید انطباق نمایند، هم‌نوايي^۲ افزایش می‌یابد.

۵- گروههایی که عدم انطباق با محیط را تجربه می‌کنند بیشتر در فرایند جرم و جنایت قرار می‌گیرند و پذیرای نرخ بی‌سابقه جرایم و آسیب‌های اجتماعی می‌شوند. (محسنی، ۱۳۷۹: ۲۶-۲۵ و فاکس، ۱۹۸۵: ۲۳۳-۲۳۰).

آسیب شناسی احساس ناامنی در جامعه

پیامدها و تبعات وجود یا گسترش احساس ناامنی در جامعه عبارت‌اند:

۱- ایجاد حالت انفعال در مردم؛

1. Fox
2. Conformity

- ۲- از بین رفتن خلاقیت‌ها؛
- ۳- بروز بی تفاوتی بی‌اعتمادی به نظام (حکومت)؛
- ۴- خدشه‌دار شدن امنیت اجتماعی؛
- ۵- بروز رفتارهای فردی و جمعی مبتنی بر طرفداری از شدت عمل دولت و نظام توسط دستگاه عدالت کیفری (سخت‌گیری در کنترل، مراقبت، دستگیری و مجازات)؛
- ۶- افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و اخلال در نظام سرمایه‌گذاری؛
- ۷- افزایش (تخصیص) منابع مالی در سطوح فردی و اجتماعی جهت ارتقای ضریب اطمینان و فراهم سازی امنیت نسبی؛
- ۸- افزایش رفتارهای خشونت‌آمیز و مجرمانه از سوی مردم با قصد دفاع شخصی در برابر تبهکاران و مجرمان (گروههای ارادل و اوپاش).

عوامل ایجاد احساس ناامنی

- ۱- کاهش باور عمومی نسبت به مجریان برقراری نظم عمومی:
کاهش باور عمومی با ایجاد تصویر ذهنی منفی در افراد جامعه به عنوان عامل احساس ناامنی مطرح می‌گردد، به گونه‌ای که مردم اقدامات مثبت در جهت برقراری و حفظ نظم را باور نمی‌کنند و این خود زمینه‌ساز بروز یک بیماری فرهنگی در جامعه می‌شود.
- ۲- وجود فرهنگ قوی با کارکرد قوی ایجاد شایعه در میان مردم:
این امر با توجه به برخی ویژگی‌های منفی روانی از قبیل: زودباوری، برخوردهای احساسی - عاطفی، پرگویی، اغراق و غیبت، سبب تولید و بروز مجموعه رفتارهایی می‌گردد که احساس ناامنی را به دنبال دارد.
- ۳- فقدان نظام آموزشی و اطلاع رسانی فعال جهت ارتقای دانش و بینش امنیتی جامعه:
بی‌اطلاعی، ناآگاهی و یا در اختیار داشتن اطلاعات ناکافی و یا ناصحیح که بر اثر شایعه و یا برخی ویژگی‌های منفی روانی ایجاد می‌شود، عامل مهم احساس ناامنی است (مجله امنیت، ۱۳۷۹: ۳-۲).

واقعیت این است که وقتی می‌توانیم در یک جامعه از وجود احساس امنیت، اطمینان حاصل کنیم که مردم آن جامعه آگاه باشند.

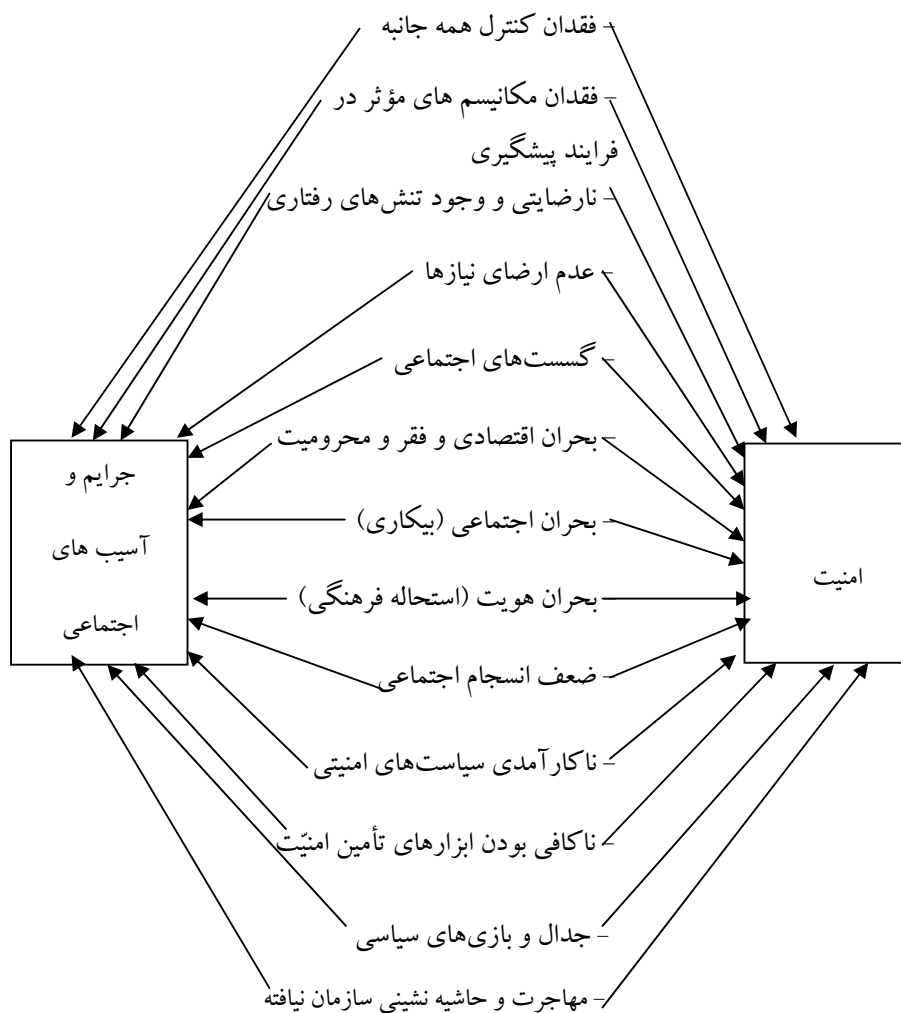
اقدام‌های مقابله با احساس ناامنی

برخی از اقدام‌های پیشگیرانه عبارت‌اند:

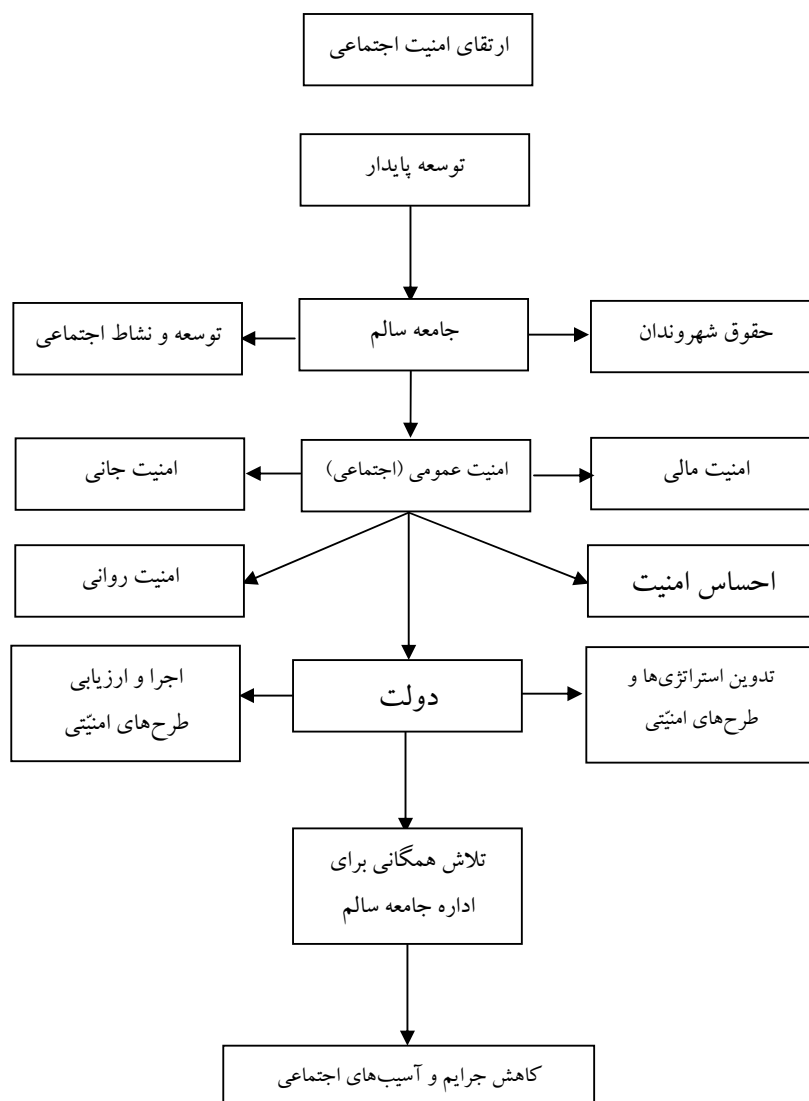
- ۱- تغییر رفتارهای فردی و اجتماعی از طریق درونی‌سازی هنجارها و قوانین و آرایه آموزش‌های لازم جهت پرورش رشد شخصیت و فرهنگ؛
- ۲- طراحی روش و سیستم برای پیاده کردن ارزشها؛
- ۳- تثبیت حاکمیت قانون و مقررات در جامعه؛
- ۴- تدوین استراتژی‌های پیشگیری از ورود جامعه به شرایط ناامنی؛
- ۵- افزایش آگاهی و آموزش عمومی در مورد نحوه محافظت از جان و مال و نحوه همکاری مردم با مأموران انتظامی؛
- ۶- ارتباط با افکار عمومی و اصلاح سیستم اطلاع رسانی؛
- ۷- وارد نمودن مقوله امنیت اجتماعی و انتظامی در کتب درسی مدارس و دانشگاهها؛
- ۸- آموزش مأموران حافظ نظم و امنیت و ارتقای دانش و بینش آنها.

روابط میان متغیرهای تأثیرگذار بر امنیت و آسیب‌های اجتماعی

روابط میان توسعه، امنیت و آسیب‌های اجتماعی

تحلیل و نتیجه‌گیری

اساس تحلیل و نتیجه این نوشته بر دو مدل یاد شده استوار می‌باشد.

بر پایه مدل شماره یک متغیرهای متعددی در ابعاد امنیت یا وضعیت ناامنی در جامعه نقش دارند. این متغیرها که در قالب مجموعه‌ای از علل و عوامل و به شکل منظومه‌ای معرفی می‌شوند تأثیر شگرفی بر میزان امنیت در جامعه دارند.

امنیت و ناامنی به مثابه متغیر وابسته (معلول) به شدت متأثر از فقدان کنترل همه جانبه، نارضایتی و وجود تنش‌های رفتاری، عدم ارضای نیازها، گسست‌های اجتماعی، استحاله فرهنگی، تضعیف انسجام اجتماعی، ناکارآمدی سیاست‌های امنیتی، عدم کفایت ابزارهای تأمین امنیت، جدال سیاسی، حاشیه نشینی و مهاجرت سامان نیافته است. عوامل و شرایط یاد شده بر میزان جرایم و آسیب‌های اجتماعی تأثیر مستقیمی به جای می‌گذارند. به عبارت دیگر میزان جرایم و آسیب‌های اجتماعی به شدت تحت تأثیر میزان امنیت در جامعه هست. هر اندازه در جامعه، مناطق و محلات، شرایط امنیت یافته تری حاکم باشد متغیرهای یاد شده، اصلاح گشته و باعث کاهش آمار جرایم در جامعه می‌گردد. همچنین جامعه در صورت مواجهه با شرایط و عوامل یاد شده به شکل منفی و پاتولوژیک، شاهد رشد فزاینده آمار جرم و جنایت و تشدید آسیب‌های اجتماعی خواهد بود.

مدل دوم، تبیین‌کننده روابط میان توسعه، امنیت و آسیب‌های اجتماعی است. قضیه عمومی این مدل بر این اصل تأکید می‌ورزد که ارتقای امنیت اجتماعی، به سامان اجتماعی و به تبع، کاهش نرخ جرایم و آسیب‌های اجتماعی می‌انجامد. جامعه‌ای که به توسعه پایدار و همه جانبه می‌اندیشد (جامعه سالم)، باید زیرساخت‌های توسعه و تأمین حقوق شهروندی را در دستور کار اولویت دار خود قرار دهند. در چنین جامعه‌ای حقوق شهروندان، امنیت عمومی، جانی، مالی، احساس امنیت (ارتقای شاخص امنیت روانی) مورد توجه و احترام پایه‌ای قرار می‌گیرند. برقراری چنین وضعیتی، عزم، اهتمام و اراده دولت و مردم را بسیار طلب می‌کند. دولت از طریق فراهم سازی زیرساخت‌های محوری در برقراری نظم و امنیت، تدوین راهبردها و طرح‌های امنیتی، اجرا و ارزیابی این طرح‌ها و مردم نیز با مشارکت فعال و مؤثر خود می‌توانند به مدیریت بهینه نظم و امنیت و افزایش

میزان احساس امنیت کمک شایانی نمایند. در نتیجه، میزان امنیت و آسیب‌های اجتماعی با میزان توسعه یافتگی، شاخص امنیت، مشارکت عامه مردم، کارآمدی نهادها و دستگاه‌های امنیتی و مرتبط با امنیت ملازمه دارد.

منابع فارسی

- آزادارمکی، تقی و بهار، مهری. (۱۳۷۷). بررسی مسایل اجتماعی. تهران: مؤسسه نشر جهاد.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). جامعه شناسی نظم. تهران: نشر نی.
- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۷۸). آنومی یا آشفتگی اجتماعی. تهران: سروش.
- رجبی، محمود. (۱۳۸۲). درآمدی بر احساس امنیت عینی، فصلنامه دانش انتظامی (نشریه دانشگاه علوم انتظامی)، شماره ۲۶.
- رییس دانا، فریبرز. (۱۳۸۰). بررسی‌هایی در آسیب شناسی اجتماعی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- ستوده، هدایت‌الله. (۱۳۷۸). آسیب شناسی اجتماعی. تهران: آوای نور.
- فرخجسته، هوشنگ. (۱۳۸۰). بررسی تاریخی ایستارها و ذهنیت‌ها در ایران. (مجموعه مقالات امنیت عمومی و وحدت ملی) تهران: وزارت کشور، معاونت امنیتی و انتظامی.
- حق پناه، جعفر. (۱۳۷۷). فصلنامه مطالعات راهبردی، پیش شماره دوم.
- عبداللهی، محمد. (۱۳۸۱). آسیب‌های اجتماعی و روند تحول آن در ایران (جلد اول، مجموعه مقالات همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران) تهران: نشر آگه.
- عیوضی، محمد رحیم. (۱۳۸۰). ارتباط بین توسعه سیاسی و امنیت عمومی (مجموعه مقالات امنیت عمومی و وحدت ملی) تهران: وزارت کشور، معاونت امنیتی و انتظامی.
- لرنی، منوچهر. (۱۳۸۳). آسیب شناسی امنیت. تهران: پیام پویا.
- محسنی، رضاعلی. (۱۳۷۹). مهاجرت، جرایم و آسیب‌های اجتماعی. مجله امنیت. شماره ۱۸ و ۱۷، وزارت کشور - معاونت امنیتی و انتظامی.
- نویدنیاء، منیژه. (۱۳۸۲). درآمدی بر امنیت اجتماعی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره اول.
- نصری، غدیر. (۱۳۸۱). معنا و ارکان جامعه شناسی امنیت. تهران: نشریه تحقیقات استراتژیک، شماره ۲۶.

معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور. (۱۳۸۰). امنیت عمومی و وحدت ملی (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات)، تهران: وزارت کشور.
مجله امنیت. (۱۳۷۹). سال چهارم، شماره ۱۵ و ۱۶، تهران: وزارت کشور .

منابع لاتین

Fox , V. (1985). Criminology. NewJersey: Prentice Hall, Inc.
Lawson , T. (1999). Crime and Deviance, London: Ma cmillan press LTD.